

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Іваньо Юрій Юрійович

УДК 371.21

**ПІДГОТОВКА УЧНІВ 8–9 КЛАСІВ
ДО ВИБОРУ ПРОФЕСІЙ ТИПУ
«ЛЮДИНА – ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ»
У ВЗАЄМОДІЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ
ТА КОЛЕДЖУ МИСТЕЦТВ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль-2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
ТЕРЕЩУК Григорій Васильович,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
перший проректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
СЛЮСАРЕНКО Ніна Віталіївна
Херсонський державний університет,
професор кафедри педагогіки та психології;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
ЗАКАТНОВ Дмитро Олексійович,
Інститут професійно-технічної освіти
НАПН України, завідувач лабораторії
професійної
орієнтації і виховання.

Захист відбудеться « 13 » жовтня 2011 року о 12.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027 м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027 м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

Автореферат розісланий « 12 » вересня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Янкович О. І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Важливим етапом підготовки учнівської молоді до професійної діяльності в майбутньому є своєчасний і свідомий вибір професії з урахуванням можливостей та інтересів особистості учня й об'єктивних вимог ринку праці. Один із напрямів вирішення цієї проблеми – психолого-педагогічна підтримка процесу підготовки учнів середньої загальноосвітньої школи до обґрунтованого вибору майбутньої професії як результату професійного самовизначення на етапі оптації.

Соціально-економічні, психолого-педагогічні та методичні засади профорієнтаційної роботи зі школярами висвітлені в працях В. Мадзігона, М. Пряжнікова, В. Рибалки, В. Сидоренка, Є. Павлютенкова, Б. Федоришина, С. Чистякової та інших учених.

Організаційно-педагогічні аспекти підготовки учнів загальноосвітньої школи до вибору майбутньої професії вивчали Д. Закатнов, О. Мельник, М. Піддячий, В. Синявський, Г. Терещук, М. Тименко, Д. Тхоржевський, М. Янцур та інші вчені. Шляхи вирішення проблеми готовності школярів до вибору окремих професій окреслені в дисертаційних роботах Н. Ковтуненко, Н. Матяш, С. Осадчого, О. Тополь, Н. Шевченко та інших науковців.

Аналіз педагогічної літератури свідчить, що питання взаємодії середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладів у підготовці школярів до вибору майбутньої професії відображені у багатьох наукових дослідженнях, але розкриті фрагментарно і несистемно. Окремі аспекти проблеми підготовки школярів до вибору професії типу «людина – людина», «людина – техніка», «людина – знакова система» та «людина – природа» у взаємодії загальноосвітньої школи та вищого навчального закладу розкриті у працях В. Бичкової, Л. Григорчука, Н. Матяш, Н. Ковтуненко, Л. Ройко, В. Федяєвої та ін.

У дисертаційних роботах (Л. Єнтіс, Ю. Кирильчук, Н. Кузан, Л. Оршанський, В. Туляєв та ін.) висвітлено особливості ознайомлення школярів з професіями типу «людина – художній образ» у процесі трудового навчання, проте як цілісна проблема підготовка школярів до вибору професій цього типу в цих дослідженнях не розглядалась. Водночас для успішного оволодіння професіями учневі має бути властивий комплекс специфічних якостей особистості і здібностей, а також відповідних знань і вмінь, виявлення і розвиток яких лише засобами шкільної профорієнтації та шкільних загальноосвітніх дисциплін неможливий.

З іншого боку, за роки незалежності в Україні посилилась увага до національного виховання, відродження народних традицій, зокрема декоративно-прикладного мистецтва та інших напрямів художньої

творчості. Зміст трудового навчання в школі доповнюється елементами художньо-технічної творчості і дизайну, розширюється формальна, неформальна та інформальна професійно зорієнтована підготовка школярів за цим напрямом; зростають вимоги до дизайнерського оформлення промислових виробів, інженерних споруд, ландшафту тощо. Розвиток сфери послуг, насамперед туризму, підвищив попит на професії, пов'язані з декоративно-прикладним мистецтвом і дизайном. За такого підходу набуває соціально-економічної значущості проблема відбору та підготовки школярів до вибору й оволодіння професіями типу «людина – художній образ».

Одним з перспективних напрямів підготовки учнів середньої загальноосвітньої школи до вибору професій вказаного типу є спільна робота загальноосвітніх і вищих навчальних закладів з відповідною спеціалізацією, спрямованою на пошук, розвиток і добір учнів, здатних до оволодіння професіями цього типу «людина – художній образ».

Ураховуючи актуальність та недостатній рівень теоретичної обґрунтованості й методичної розробленості проблеми підготовки учнів до вибору професій типу «людина – художній образ» у контексті взаємодії загальноосвітніх та вищих навчальних закладів, нами обрана тема дисертаційної роботи: **«Підготовка учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ» у взаємодії загальноосвітньої школи та коледжу мистецтв».**

Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка як складова наукових проєктів «Теоретико-методичні основи загальнотехнічної підготовки учнівської молоді» (номер державної реєстрації 102U002291) та «Теорія і технології формування професійних компетентностей майбутніх учителів трудового навчання у контексті Європейських інтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0108U000532).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 7 від 28.02.2006 р.) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 7 від 30.09.2008 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці організаційно-педагогічних умов підготовки учнів 8–9 класів середньої загальноосвітньої школи до вибору професій типу «людина – художній образ» у взаємодії з коледжем мистецтв.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Проаналізувати стан проблеми підготовки школярів до вибору

майбутньої професії у педагогічній теорії та практиці роботи середніх загальноосвітніх шкіл, уточнити зміст основних понять.

2. З'ясувати сутність і структуру готовності старшокласників до вибору майбутньої професії, визначити показники та рівні її сформованості в учнів 8–9 класів щодо професій типу «людина – художній образ».

3. Обґрунтувати організаційно-педагогічні умови підготовки учнів 8–9 класів середньої загальноосвітньої школи до вибору професій типу «людина – художній образ» у взаємодії з коледжем мистецтв та експериментально перевірити методику їх реалізації.

4. Розробити практичні рекомендації для педагогічних працівників щодо підготовки учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ».

Об'єкт дослідження – підготовка учнів середньої загальноосвітньої школи до вибору майбутньої професії.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови підготовки учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ» у взаємодії загальноосвітньої школи та коледжу мистецтв.

Теоретичною основою дослідження є: праці Є. Клімова, А. Маркової, М. Пряжнікова, В. Сафіна, спрямовані на розробку принципу системності і структурно-динамічної моделі професійного самовизначення учнівської молоді; роботи О. Голомштока, Є. Клімова, Є. Павлютенкова, М. Пряжнікова, І. Чечель, С. Чистякової, Б. Федоришина з проблем підготовки учнів загальноосвітньої школи до вибору майбутньої професії.

Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів дослідження**. Зокрема, аналіз та узагальнення педагогічної, філософської, соціологічної та психологічної літератури, нормативних документів, що стосуються проблеми дослідження, надали можливість з'ясувати сучасні підходи до вирішення проблеми формування готовності особистості учня до вибору професії типу «людина – художній образ», уточнити структуру й обґрунтувати рівні і критерії сформованості цієї готовності.

Теоретичне обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування готовності старшокласників до вибору майбутньої професії типу «людина – художній образ» у взаємодії загальноосвітньої школи та коледжу мистецтв базувалося на використанні порівняльного методу, методів моделювання та систематиці й узагальнення отриманих даних і результатів.

За допомогою емпіричних методів – спостереження, анкетування, опитування, бесіди, діагностичних методик виявлено стан підготовки учнів 8–9 класів середніх загальноосвітніх шкіл до вибору майбутньої професії, вивчено практику підготовки школярів до такого вибору та причини її недостатньої результативності, досліджено стан

підготовленості педагогічних працівників до надання школярам допомоги у виборі майбутньої професії. Педагогічний експеримент проводився з метою перевірки теоретично обґрунтованих організаційно-педагогічних умов формування готовності старшокласників до вибору майбутньої професії типу «людина – художній образ» у взаємодії загальноосвітньої школи та коледжу мистецтв. Оцінювання результатів експериментальної роботи здійснювалося на основі кількісного та якісного аналізу змін у рівнях сформованості готовності школярів до вибору майбутньої професії, спостереження за навчально-виховним процесом в експериментальних і контрольних класах тощо.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась упродовж 2006–2010 років на базі Ужгородських загальноосвітніх шкіл I–III ступенів № 5 і № 15, навчально-виховного комплексу «Гармонія» Ужгородської міської ради та Мукачівської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 6 Закарпатської області, Ужгородського коледжу мистецтв імені Адальберта Ерделі Закарпатського художнього інституту.

Загалом у педагогічному експерименті брали участь 458 учнів 8–9 класів загальноосвітніх шкіл.

Наукова новизна полягає в тому, що *вперше* обґрунтовано організаційно-педагогічні умови підготовки учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ» у процесі взаємодії загальноосвітньої школи та коледжу мистецтв, які передбачають: спільну діяльність загальноосвітньої школи та коледжу мистецтв, організовану на основі наступності змісту і методики викладання загальноосвітніх і допрофільних курсів та гурткових занять; використання методів активізації самостійної пошуково-пізнавальної та практичної діяльності учнів, спрямованої на формування образу «Я», рефлексію власних професійних можливостей, зіставлення їх з вимогами професії до людини; введення у допрофільну підготовку позаурочних занять, зміст та організація яких дають змогу імітувати професійну діяльність представників професій відповідного типу; створення організаційно-предметного середовища за програмою «Твій професійний вибір».

У дослідженні:

– *визначено* компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний та самооцінювальний), показники і рівні сформованості готовності учнів 8–9 класів до вибору професії типу «людина – художній образ»;

– *уточнено* сутність феномена «готовність до вибору професій типу «людина – художній образ» в умовах перехідного періоду від старшого підліткового до молодшого юнацького віку;

– *набули подальшого розвитку* зміст, форми та методи

профорієнтаційної роботи з учнями на основі взаємодії середньої загальноосвітньої школи та вищого навчального закладу мистецького спрямування I–II рівнів акредитації.

Практичне значення дослідження визначається тим, що за його результатами у практику роботи середніх загальноосвітніх шкіл впроваджено низку навчально-методичних розробок, які посилюють їх взаємодію з коледжами мистецького спрямування щодо підготовки учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ»: програму профорієнтаційних позакласних заходів «Твоє професійне майбутнє» з комплексом профдіагностичних методик визначення стану підготовленості учнів до вибору майбутньої професії типу «людина – художній образ»; програми гуртків «Мала пластика» (для учнів 8 класу) та «Живопис» (для учнів 9 класу); завдання для професійних проб з професій «людина – художній образ», що реалізуються на уроках трудового навчання у середніх загальноосвітніх школах.

Практичні рекомендації, розроблені за результатами дослідження, впроваджено у навчально-виховному процесі Ужгородських загальноосвітніх шкіл I–III ступенів № 5 (довідка № 435 від 28.10.2009 р.) і № 15 (довідка № 127 від 27.11.2009 р.), навчально-виховного комплексу «Гармонія» Ужгородської міської ради (довідка № 346 від 18.11.2009 р.), Мукачівської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 6 (довідка № 361 від 09.12.2009 р.), Великолучківських загальноосвітніх шкіл I–II і I–III ступенів (довідки № 72 від 12.10.2010 р. та № 171 від 23.10.2009 р.) та Страбичівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Мукачівського району Закарпатської області (довідка № 134 від 02.12.2009 р.), Ужгородського коледжу мистецтв імені Адальберта Ерделі Закарпатського художнього інституту (довідка № 435 від 28.10.2009 р.).

Вірогідність наукових результатів дослідження забезпечується методологічним і теоретичним обґрунтуванням його вихідних положень, єдністю адекватних поставленим завданням та взаємодоповнювальних методів дослідження, поетапним здійсненням лонгітудного дослідження, використанням методів математичної статистики для кількісного і якісного аналізу результатів педагогічного експерименту, відповідністю теоретичних положень і висновків даним дослідно-експериментальної роботи.

Апробація результатів дослідження проводилася шляхом участі в міжнародних науково-практичних конференціях: «Praca – zawod – rynek pracy» (м. Зелена Гура, Польща, 2005 р.), «Актуальні проблеми і перспективи трудової підготовки молоді» (м. Тернопіль, 2007 р.); всеукраїнських наукових конференціях: «Перспективи та проблеми наук в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 2005 р.). «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації» (м. Тернопіль, 2009 р.).

Теоретичні положення та практичні результати дослідження

висвітлювались і отримали схвалення на звітних науково-практичних конференціях та наукових семінарах Ужгородського коледжу мистецтв імені Адальберта Ерделі Закарпатського художнього інституту, кафедри трудового навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображено у 7 одноосібних публікаціях, з яких 4 – у наукових фахових виданнях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаної літератури (234 джерела). Повний обсяг дисертації викладено на 225 стор., з яких 183 стор. – основного тексту. Робота містить 26 таблиць, 6 рисунків, 4 додатки на 16 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, проаналізовано ступінь розробленості проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення дослідження, наведено дані щодо його апробації та впровадження результатів.

У **першому розділі «Теоретичні аспекти підготовки школярів до вибору майбутньої професії»** розкрито фундаментальні аспекти досліджуваної проблеми, висвітлено стан її вирішення у педагогічній та психологічній літературі, проаналізовано сутність і розкрито структуру готовності учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ», визначено показники та рівні її сформованості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми підготовки школярів до вибору майбутньої професії дає змогу зробити висновок, що переважною більшістю дослідників вибір професії розглядається в контексті проблеми професійного самовизначення особистості. За такого підходу вибір професії можна визначити як акт професійного самовизначення особистості, що конкретизує цілі, сенс життя та праці, які відображають форми соціально-економічної активності людини. У працях С. Клімова, М. Пряжнікова, Б. Федоришина, С. Чистякової та інших науковців відзначається, що професійне самовизначення є не разовим актом вибору особистістю майбутнього професійного шляху в період навчання у загальноосвітній школі, а пролонгованим процесом, особливості здійснення якого зумовлюються низкою зовнішніх і внутрішніх чинників.

Особливості особистісного та професійного розвитку особистості учнів 8–9 класів зумовлені тим, що вони перебувають на стадії оптації, де молода людина оволодіває системою соціально значущих ціннісних уявлень про побудову життя і професійного шляху, засвоює обов'язки

щодо однолітків і дорослих, активно займається самоаналізом, формує своє ставлення до навколишнього світу і т. ін. У цей віковий період у школяра розпочинається становлення образу «Я», однак, після закінчення II ступеня загальноосвітньої школи постає життєва дилема: вибір профілю, бажано професійно зорієнтованого, навчальної спеціалізації у старшій школі або набуття професійної підготовки.

Аналіз проблеми професійного самовизначення учнів 8–9 класів свідчить, що чимало авторів пов'язують результат цього процесу з формуванням у школярів готовності до вибору майбутньої професії. У нашому дослідженні сформованість певного рівня готовності до вибору професії розглядається як мета і результат підготовки школяра до її вибору. Водночас готовність учня до вибору майбутньої професії визначається як стійке поліструктурне особистісне утворення, що формується в процесі цілеспрямованого педагогічного впливу та індивідуального розвитку особистості і в єдності розвитку своїх складових забезпечує самостійний та обґрунтований вибір майбутньої професії, який у старшому підлітковому віці характеризується вибором напрямів подальшого освітнього професійно зорієнтованого маршруту.

Існує декілька підходів у визначенні структури готовності особистості до вибору майбутньої професії. Аналіз і синтез робіт М. Дяченка, О. Губенка, Д. Закатнова, О. Мельника, М. Піддячого, Н. Шевченко та інших дослідників дав змогу виокремити у структурі готовності школяра до вибору майбутньої професії мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний та самооцінювальний компоненти.

Показниками мотиваційно-ціннісного компонента готовності школяра до вибору майбутньої професії є: ієрархія мотивів вибору професії, сформованість професійних інтересів (або інтересу до певних професій) і професійних намірів, наявність професійних ціннісних орієнтацій.

Когнітивний компонент характеризується наявністю в учня систематизованих знань про світ професій, обрану або привабливу професію та шляхи її набуття. Разом вони виявляються у сформованості в школяра здатності до аналізу професійної діяльності.

Діяльнісно-практичний компонент визначається такими показниками як уміння побудови особистого професійного плану і здійснення практичних заходів щодо його реалізації.

Показниками самооцінювального компоненту є здатність учня до самоаналізу в контексті майбутньої професійної діяльності та адекватність самооцінки.

У другому розділі «Підготовка учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ» як проблема практичної діяльності загальноосвітньої школи у взаємодії з коледжем

мистецत्व» описано основні етапи дослідно-експериментальної роботи, розкрито процедуру діагностики сформованості в учнів загальноосвітньої школи готовності до вибору професій типу «людина – художній образ» та наведено результати вивчення стану підготовки учнів 8–9 класів до їх вибору.

Аналіз педагогічного інструментарію, за допомогою якого можна визначити особливості сформованості всіх показників (нами визначено 10 таких показників) готовності учня до вибору професій типу «людина – художній образ», показав, що переважна більшість належних методик дає змогу діагностувати сформованість відповідного показника за трьома рівнями. Це зумовило доцільність дослідження як кожного з показників готовності учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ», так і цього педагогічного феномена загалом із диференціацією за трьома рівнями: високим, середнім та низьким.

Результати констатувального етапу, яким було охоплено понад 450 учнів 8–9-х класів, засвідчили, що майже 15% учнів 8 класів та понад 11% учнів 9 класів планують у майбутньому працювати за професіями типу «людина – художній образ». Але при цьому на етапі констатації лише 8,4% респондентам був властивий високий рівень, а 18,6% – середній рівень готовності до вибору відповідного типу професії.

Аналіз стану проблеми у практиці роботи середніх загальноосвітніх шкіл дав змогу виявити фактори, які негативно впливають на підготовку учнів 8–9 класів до вибору майбутньої професії. Одним з них є ігнорування роботи з професійної орієнтації учнів і брак педагогічних працівників з відповідною підготовкою у школах. Як наслідок, значно зменшилися можливості школи щодо виявлення художніх здібностей учнів. Наступним фактором є недостатнє використання у навчально-виховній роботі профорієнтаційного потенціалу загальноосвітніх предметів щодо формування у школярів готовності до вибору майбутньої професії. У результаті цього учням 8–9 класів властива недостатня інформованість щодо професій типу «людина – художній образ», зокрема відсутність систематизованих знань про зміст і вимоги, які ставляться до особистості фахівця відповідного профілю, тощо. Інформація професіографічного характеру часто надходить до учнів з неформальних джерел, вплив школи на вибір майбутньої професії вони оцінюють як недостатній.

Педагогічні спостереження й опитування учнів і педагогів засвідчують, що на професійне самовизначення учнів школи щодо професій типу «людина – художній образ» позитивний вплив має навчально-виробниче середовище коледжу мистецत्व. Виявлено наступні важливі фактори такого впливу: результати діяльності учнів коледжу – високохудожні вироби, що втілюють естетично оформлені дизайнерські

рішення; матеріально-технічне обладнання навчальних майстерень, яке максимально наближене до промислового; технологічний процес створення художніх проєктів і їх практичної реалізації у матеріальній формі; особистий приклад взірцевого виконання технологічних операцій та прийомів майстрами і викладачами коледжу.

На констатувальному етапі педагогічного дослідження встановлено, що діяльність загальноосвітньої школи і коледжу мистецтв дає позитивні результати щодо професійної орієнтації та практичної підготовки до профвідбору за професіями художнього спрямування у випадку двосторонньої взаємодії цих установ: з одного боку, проведення циклу профорієнтаційних заходів на базі коледжу, а з іншого – залучення викладачів коледжу до безпосередніх контактів з учнями в умовах загальноосвітньої школи.

Негативний вплив на результативність процесу підготовки школярів до вибору професій типу «людина – художній образ» мають зміни в практиці трудового навчання у загальноосвітній школі. Значно скоротилася і морально застаріла матеріально-технічна база трудового навчання, зменшилася кількість обов'язкових годин на його вивчення. Все це заважає вчителям повною мірою реалізувати профорієнтаційні можливості художньої праці. Крім цього, відмова від продуктивної праці учнів унеможливила організацію практичних дій під час виконання технологічних операцій за певними професіями.

Одним із напрямів розширення можливостей ознайомлення школярів з професіями типу «людина – художній образ» та поглиблення взаємодії загальноосвітньої школи з коледжем мистецтв є впровадження допрофільного навчання в школах та вдосконалення гурткової роботи за відповідними напрямками із залученням педагогів і матеріальної бази коледжу. Для реалізації цього завдання необхідно внести корекцію у підготовку педагогічних працівників. Суттєве покращання останньої можливе також за рахунок відбору для професії вчителя трудового навчання випускників шкіл, котрі мають художньо-технічні здібності і певний пропедевтичний запас знань, умінь і навичок у сфері діяльності «людина – художній образ».

У третьому розділі «Організаційно-педагогічні умови підготовки учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ» у взаємодії загальноосвітньої школи та коледжу мистецтв» обґрунтовано організаційно-педагогічні умови підготовки учнів зазначених класів до вибору професій типу «людина – художній образ» у взаємодії середнього загальноосвітнього та вищого навчального закладів, розкрито особливості їх реалізації у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи, описано процедуру здійснення та наведено результати формувального етапу педагогічного експерименту.

У дослідженнях проблем професійної орієнтації школярів виокремлено форми і методи навчально-виховної роботи, що активізують діяльність учнів і спрямовані на їх підготовку до вибору майбутньої професії. До таких форм і методів належать: виконання індивідуальних профорієнтаційних завдань, конкурси, вечори техніки, тижні техніки і праці, підготовка рефератів, альбомів, фотомонтажів про професії, участь у трудових об'єднаннях, гуртках за інтересами тощо. Крім зазначених вище, засобом активізації процесу підготовки школярів до вибору майбутньої професії є також методика самоспрямовуючого пошуку Д. Голанда, профактивізуючі опитувальники, проектна діяльність професіографічного характеру та ін.

Розглянуті вище форми та методи профорієнтаційної роботи у практиці навчально-виховної роботи сучасної загальноосвітньої школи використовуються, зазвичай, епізодично. На нашу думку, побудова та реалізація ефективної системи профорієнтаційної роботи зі школярами потребує створення адекватного організаційно-педагогічного середовища, інтегруючим ядром якого може слугувати факультативний курс профорієнтаційного спрямування або система виховних позаурочних заходів. Нами розроблено програму експериментального курсу позакласної роботи «Твій професійний вибір» для учнів 8–9 класів середніх загальноосвітніх шкіл, яку передбачається реалізовувати у формі профорієнтаційних тренінгів як психолого-педагогічний супровід допрофільної підготовки, спрямований на прийняття учнем обґрунтованого рішення щодо вибору майбутньої професії.

Цикл позакласних заходів передбачає опрацювання п'яти основних тем. Перша – «Готовність до вибору професійно-освітнього маршруту» – має переважно мотивуючий характер та орієнтує учнів в основних цілях, завданнях і формах роботи курсу, допомагає осмислити своє ставлення до проблеми вибору майбутньої професії. Наступні три теми («Світ сучасних професій. Складові вибору професії», «Професійні інтереси і схильності», «Здібності і вибір освітнього маршруту») побудовано на зіставленні основних факторів альтернативного вибору «хочу → можу → треба» щодо ситуації вибору профілю навчання у старшій школі або форми професійної підготовки після закінчення 9 класу. Зміст навчально-виховної роботи за цим напрямом орієнтований на інформування школярів про світ професій, самодіагностику учнями власних професійних інтересів і схильностей, здібностей, зіставлення ними своїх можливостей з вимогами до особистості, які висуває обрана професія, тощо. Заключна тема «Планування професійного маршруту» передбачає обговорення варіантів професійної освіти, оволодіння учнями способами і прийомами планування професійної перспективи, розвитку навичок самопрезентації та ін. Пропонований курс профорієнтаційних

занять розрахований на 18 годин, які реалізуються впродовж 1–2 навчальних років.

Згідно з Концепцією профільного навчання в старшій школі для учнів 8–9 класів впроваджується допрофільне навчання, яке передбачає професійну орієнтацію учнів, сприяння у виборі ними напрямку профільного навчання у старшій школі тощо. Оскільки інваріантна складова трудового навчання у 8–9 класах як за замістом, так і за обсягами не дає змогу достатньо детально знайомити учнів зі змістом та прийомами професійної діяльності представників професій типу «людина – художній образ», нами розроблено та введено до змісту допрофільної підготовки програми професійно зорієнтованих гурткових занять з образотворчого мистецтва «Мала пластика» для учнів 8 класів та «Живопис» для учнів 9 класів. Зазначені програми за певних умов (профільна спеціалізація школи, наявність достатньої кількості бажаючих вивчати відповідні курси тощо) можуть реалізовуватися і як факультативні курси. Крім навчального матеріалу художньо-мистецького спрямування, програми також містять розділ «Професії типу «людина – художній образ», зміст якого спрямований на поглиблення в учнів знань щодо відповідного типу професій.

У контексті проблеми спільної діяльності середніх загальноосвітніх шкіл і ВНЗ I–II рівнів акредитації, спрямованої на підготовку учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ», основними функціями ВНЗ є: інформаційно-довідкова (ознайомлення з особливостями професійної діяльності, за якими здійснюється підготовка); навчальна (забезпечення допрофільної та інших форм (гурткової, студійної тощо) професійно зорієнтованої підготовки учнів 8–9 класів, яка відповідає інтересам і потребам школярів, розвитку їх творчих здібностей і надає можливості для самореалізації й саморозвитку особистості); пропедевтична (занурення в освітнє середовище ВНЗ, використання окремих методів, засобів і форм навчання у вищому навчальному закладі, залучення школярів до навчально-практичної діяльності декоративно-прикладного спрямування); профорієнтаційна (спрямована на формування внутрішньої готовності учнів до усвідомленої й самостійної побудови, корегування та реалізації перспектив свого професійного розвитку, здійснення попереднього професійного добору). Зазначені функції реалізуються у взаємодії загальноосвітніх шкіл і ВНЗ, спрямованої на підготовку школярів до вибору професій за профілем ВНЗ I–II рівнів акредитації.

Функціональну модель взаємодії середньої загальноосвітньої школи з ВНЗ мистецького спрямування I–II рівнів акредитації для підготовки учнів 8–9 класів до вибору професії типу «людина – художній образ» наведено на рис. 1. У моделі відображені організаційно-педагогічні

умови, які реалізуються завдяки методам профорієнтаційної роботи, спрямованим на розвиток образу «Я», гуртковим заняттям з образотворчо-прикладного мистецтва, набуття учнями практичного досвіду й участі у профорієнтаційних пробах.

Рис. 1. Функціональна модель взаємодії СЗОШ та ВНЗ з метою підготовки учнів 8–9 класів до вибору майбутньої професії

Зазначене вище дає змогу визначити сукупність організаційно-педагогічних умов, реалізація яких у спільній діяльності середньої загальноосвітньої школи та ВНЗ мистецького спрямування I–II рівнів акредитації зумовлює підвищення рівня готовності учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ»:

– використання методів професійної роботи, які забезпечують активну самостійну пошуково-пізнавальну та практичну діяльність школяра, спрямовану на формування та розвиток образу «Я», рефлексію

власних професійних можливостей, порівняння їх з вимогами до особистості обраної професійної діяльності;

– включення до змісту трудової підготовки професійно спрямованого навчального матеріалу та посилення допрофільної підготовки за рахунок гуртків, які дають можливість імітувати професійну діяльність представників професій типу «людина – художній образ», формувати в учнів систему адекватних професійно важливих знань, умінь та якостей особистості, поглиблювати їх професіографічні знання щодо відповідних професій;

– спільна діяльність загальноосвітньої школи та ВНЗ з метою вирішення комплексу проблем, пов'язаних із формуванням готовності старшокласників до вибору майбутньої професії, яка передбачає узгодження змісту та методики викладання загальноосвітніх, допрофільних курсів та гурткових занять, набуття учнями практичного досвіду (професійні проби), адекватного майбутній фаховій діяльності, здійснення попереднього професійного добору учнів.

Профорієнтаційні позакласні заняття виконували функцію провідної складової організаційно-практичного середовища, в якому здійснювався процес підготовки учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина-художній образ».

Наведені вище педагогічні умови реалізовані у процесі проведення формувального етапу педагогічного експерименту, до якого було залучено 224 учні 8–9 класів.

На цьому етапі педагогічного експерименту досліджувався вплив теоретично обґрунтованих організаційно-педагогічних умов на кожний із структурних компонентів (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний, самооцінювальний) готовності школярів до вибору професій типу «людина – художній образ».

Розвиток окремих компонентів готовності старшокласників до вибору професій типу «людина – художній образ» позитивно вплинув на розвиток зазначеної готовності як цілісного новоутворення. У табл. 1 наведено узагальнені результати педагогічного експерименту.

Таблиця 1

Динаміка формування готовності учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ»

Рівень	Початок експерименту		Закінчення експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
високий	8,7	8,1	21,2	12,3
середній	18,2	19,0	45,2	31,6
низький	73,1	72,9	33,6	56,1

Обчислення критерію Пірсона за результатами формувального педагогічного експерименту засвідчив (на рівні значущості не менше

0,99), що визначені й теоретично обґрунтовані організаційно-педагогічні умови підготовки учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ» у взаємодії середньої загальноосвітньої школи та коледжу мистецтв позитивно впливають на формування готовності школярів до вибору професій зазначеного типу.

ВИСНОВКИ

1. Вивчення стану підготовки учнів середньої загальноосвітньої школи до вибору майбутньої професії засвідчує, що для значної частки учнів 8–9 класів характерний недостатній рівень сформованості знань та вмій, необхідний для прийняття обґрунтованого рішення щодо свого професійного майбутнього та шляхів оволодіння обраною професією. Значна частина учнів старших класів основної школи не володіє упорядкованою та розгорнутою інформацією щодо світу професій, не може зіставити вимоги професій до людини з власними особистісними якостями тощо. Для ефективного вирішення комплексу окреслених вище проблем школі необхідно здійснювати систематичну навчально-виховну роботу профорієнтаційного характеру.

2. Готовність учнів загальноосвітньої школи до вибору майбутньої професії розглядається нами як стійке поліструктурне особистісне утворення, що формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу та індивідуального професійного розвитку особистості й забезпечує самостійний та обґрунтований вибір майбутньої професії. У старшому підлітковому віці професійна орієнтація характеризується вибором напрямів подальшого освітнього професійно зорієнтованого маршруту. У структурі готовності учнів 8–9 класів до вибору майбутньої професії «людина – художній образ» виокремлено кілька компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльно-практичного та самооцінювального. Кожен компонент визначається за певними критеріями відповідно до трьох рівнів сформованості: високий, середній, низький.

Емпіричні результати констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчують, що переважній більшості респондентів, навіть тим, хто вважає, що зробив правильний вибір на користь певної професії, властивий низький рівень готовності до вибору професій типу «людина – художній образ».

3. Аналіз практики підготовки школярів до вибору професій типу «людина – художній образ» дає можливість зробити висновок, що сьогодні недостатньо повно використовуються можливості учнів вікового періоду 8–9 класів щодо вибору професій цього типу засобами спільної роботи загальноосвітньої школи та ВНЗ мистецького спрямування I–II рівнів акредитації. Встановлено, що така робота є високо ефективною у разі реалізації комплексу організаційно-педагогічних умов, а саме: використання у профорієнтаційній роботі з

учнями 8–9 класів методів, які забезпечують активну самостійну пошуково-пізнавальну та практичну діяльність учня, спрямовану на формування та розвиток образу «Я», рефлексію власних професійних можливостей, порівняння їх з вимогами до особистості обраної професійної діяльності; включення до змісту трудової підготовки професійно спрямованого навчального матеріалу, а до змісту допрофільної підготовки учнів 8–9 класів – гуртків, зміст та організація викладання яких дає змогу імітувати професійну діяльність представників професій типу «людина – художній образ», формувати в учнів систему адекватних професійно важливих знань, умінь та якостей особистості, поглиблювати їх професіографічні знання стосовно відповідних професій; здійснення спільної діяльності СЗОШ і ВНЗ з метою вирішення комплексу проблем, пов'язаних з формуванням готовності старшокласників до вибору майбутньої професії, яка передбачає узгодження змісту і методики викладання загальноосвітніх та факультативних курсів гурткових занять, створення умов для набуття учнями практичного досвіду, адекватного майбутній фаховій діяльності, здійснення попереднього професійного добору учнів.

4. Реалізація зазначених вище організаційно-педагогічних умов потребує створення певного організаційно-предметного середовища, основу якого складає комплекс профорієнтаційних позакласних заходів «Твій професійний вибір».

Залучення школярів до навчально-практичної діяльності, адекватної професійній діяльності декоративно-прикладного спрямування, доцільне шляхом їх участі у здійсненні професійних проб на уроках з трудового навчання, в роботі гуртків за авторськими програмами «Мала пластика» та «Живопис». Зміст навчання в останніх має профорієнтаційну складову. Гурткова робота передбачає також залучення школярів до проектної діяльності профорієнтаційного спрямування.

Для підвищення ефективності профорієнтаційної роботи доцільно використовувати широкий спектр методів її активізації, до яких належать метод проектів, профорієнтаційні ігри, ігрові профорієнтаційні вправи та мікроситуації, активізуючі опитувальники та ін.

Формувальний етап експерименту засвідчив, що результативність процесу підготовки учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ» суттєво (на статистично значущому рівні) підвищується за дотримання зазначених вище організаційно-педагогічних умов взаємодії середнього загальноосвітнього та вищого навчальних закладів.

Проведене теоретико-експериментальне дослідження не вичерпує порушеної проблеми повною мірою. Важливими для педагогічної теорії та практики залишаються проблема розширення спектра використання сучасних інформаційних технологій у профорієнтаційній роботі зі

школярами, реалізації профорієнтаційного потенціалу шкільних загальноосвітніх предметів, виявлення особливостей формування готовності учнів 8–9 класів до вибору майбутньої професії в умовах допрофільного навчання тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Іваньо Ю. Ю. Підготовка школярів до вибору майбутньої професії у процесі взаємодії загальноосвітньої школи з вищими навчальними закладами / Ю. Ю. Іваньо // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 2007. – № 8. – С. 124–128.

2. Іваньо Ю. Ю. Особливості формування особистих професійних планів учнів 8–9 класів / Ю. Ю. Іваньо // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 2009. – № 1. – С. 141–145.

3. Іваньо Ю. Ю. Професійні проби як засіб підготовки школярів до вибору майбутньої професії типу «людина – художній образ» / Ю. Ю. Іваньо // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 2011. – № 2. – С. 211–217.

4. Іваньо Ю. Ю. Організаційно-педагогічні проблеми підготовки учнів 8–9 класів до вибору майбутньої професії / Ю. Ю. Іваньо // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : Збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету. – Херсон, 2011. – Вип. 1 (4). – С. 379–384.

Публікації в інших виданнях:

5. Іваньо Ю. Ю. Підготовка учнів до вибору професій типу «людина – художній образ»: постановка проблеми дослідження / Ю. Ю. Іваньо // Проблеми і перспективи наук в умовах глобалізації: зб. матеріалів Всеукраїнської наук. конф. (27 жовт. 2005 р.). – Тернопіль, 2005. – С. 145–147.

6. Іваньо Ю. Ю. Технологія підготовки учнів 8–9 класів до вибору майбутньої професії / Ю. Ю. Іваньо // Актуальні проблеми і перспективи трудової підготовки молоді : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 жовт. 2007 р.). – Тернопіль, 2007. – С. 39–40.

7. Іваньо Ю. Ю. Організаційно-педагогічні умови підготовки учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ»: результати формувального педагогічного експерименту / Ю. Ю. Іваньо // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: зб. матеріалів V Всеукраїнської наук. конф. (23–24 груд. 2009 р.). – Ч. I : педагогіка, психологія, мовознавство. – Тернопіль, 2009. – С. 69–71.

АНОТАЦІЯ

Іваньо Ю. Ю. Підготовка учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ» у взаємодії загальноосвітньої школи та коледжу мистецтв. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2011.

У дисертації досліджуються теоретичні й методичні аспекти підготовки учнів 8–9 класів до самостійного вибору професій типу «людина – художній образ». На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрито сутність поняття «готовність до вибору майбутньої професії», визначено структуру, показники та рівні готовності учнів до вибору професій типу «людина – художній образ» і методика її оцінювання.

У дисертації теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови формування готовності учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ», що реалізовувались у процесі спільної діяльності середньої загальноосвітньої школи та коледжу мистецтв як структурні елементи педагогічної технології підготовки учнів до вибору майбутньої професії.

Ключові слова: професійне самовизначення, трудова підготовка, професії типу «людина – художній образ», взаємодія середньої загальноосвітньої школи і коледжу мистецтв.

АННОТАЦИЯ

Иваньо Ю. Ю. Подготовка учеников 8–9 классов к выбору профессий типа «человек – художественный образ» во взаимодействии общеобразовательной школы и колледжа искусств. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2011.

В диссертации исследуются теоретические и методические вопросы подготовки учеников 8–9 классов к выбору профессий типа «человек –

художественный образ». На основании анализа психолого-педагогической литературы раскрыта сущность понятия «готовность к выбору будущей профессии», определены структура, показатели и уровни готовности школьников к выбору профессий типа «человек – художественный образ», методика ее диагностирования.

Теоретический анализ исследований проблемы подготовки школьников к выбору будущей профессии позволил рассматривать ее как стойкое полиструктурное личностное образование, которое формируется в процессе целенаправленного педагогического воздействия, индивидуального, в частности профессионального, развития личности, что обеспечивает самостоятельный и обоснованный выбор будущей профессии, характеризующийся в старшем подростковом возрасте выбором направлений дальнейшего образовательного профессионально сориентированного маршрута. В диссертации разработана и представлена структура исследуемого личностного образования, которая включает мотивационно-ценностный, когнитивный, деятельностно-практический и самооценочный компоненты.

Анализ теории и практики подготовки школьников к выбору профессий типа «человек – художественный образ» позволил констатировать, что сегодня недостаточно полно используется такое перспективное направление учебно-воспитательной работы, как осуществление подготовки учеников 8–9 классов к выбору соответствующих профессий в совместной деятельности общеобразовательной школы и колледжа искусств. В процессе научно-исследовательской работы показано, что такое взаимодействие является высоко эффективным в случае реализации комплекса организационно-педагогических условий, а именно: использование в профориентационной работе с учащимися 8–9 классов воспитательных методов, обеспечивающих активную самостоятельную поисково-познавательную и практическую деятельность ученика, направленную на формирование и развитие образа «Я», рефлексию собственных профессиональных возможностей, сравнение их с требованиями, которые предъявляет к личности выбранная профессия; включение в содержание трудового обучения школьников релевантного профессионально направленного учебного материала, а в содержание их допрофильной подготовки – факультативов кружков, содержание обучения в которых позволяет имитировать профессиональную деятельность представителей профессий типа «человек – художественный образ», формировать у учеников систему адекватных профессионально значимых знаний,

умений и качеств личности, углублять их профессиографические знания; осуществление совместной деятельности общеобразовательной школы и колледжа искусств с целью решения комплекса проблем, связанных с формированием готовности старшеклассников к выбору будущей профессии, которая предусматривает согласование содержания и методики преподавания общеобразовательных и факультативных курсов, кружковых занятий, создание условий для обретения учениками практического опыта, адекватного будущей профессиональной деятельности, осуществление предыдущего профессионального отбора учеников.

В исследовании показано, что перечисленные выше организационно-педагогические условия целесообразно реализовывать в учебно-воспитательном процессе средней общеобразовательной школы как структурные элементы педагогической технологии подготовки школьников к выбору будущей профессии, организационно-предметной средой которой является программа профориентационных внеклассных мероприятий «Твой профессиональный выбор» и которая позволяет повысить эффективность процесса формирования в учеников как общей готовности к выбору профессии, так и готовности к выбору определенного типа профессий.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, трудовая подготовка, профессии типа «человек – художественный образ», взаимодействие средней общеобразовательной школы и колледжа искусств.

SUMMARY

Ivano Y. Y. The preparation of pupils of the 8–9 grade for the choice of the occupations such as «man – art image» in interaction of secondary school and college of arts. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.07 – Theory and Methods of education. – Ternopil National Pedagogical University named after Vladimir Hnatiuk, Ternopil, 2011.

The dissertation investigates the theoretical and methodological issues of preparation of 8–9 grade pupils for the independent choice of professions such as «man – art image». On the basis of analysis psychological and educational literature was revealed the essence of the concept of «readiness to choose a future profession», the structure, indexes and readiness of students to select professions such as «man-art image» and its method of evaluation were

determined.

In the dissertation theoretically substantiated and experimentally verified the organizational and pedagogical conditions of the formation of pupils of the 8–9 classes readiness to select occupations such as «man – art image», which were realized in process of the common actions of secondary school and arts college as structural elements of the pedagogical technologies of the pupils preparation for a choice of the future profession.

Key words: professional self-determination, labor training, professions such as "man – art image," the interaction of secondary school and college of arts.

Підписано до друку 09.09.2011 р. Формат 60/84/16.

Друк. Rizo. Гарнітура Times New Roman 10

Обсяг 0,9 ум. др. арк.

Зам. № 8. Наклад 100 прим.

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2